

ЗМІСТ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ

Розвиток вітчизняної освіти потребує розробки теоретико-методологічних аспектів національної системи навчання і виховання, глибокого вивчення, аналізу, узагальнення та творчого використання здобутків вітчизняних і зарубіжних педагогів не лише сучасності, а й педагогічної спадщини минулого, провідного педагогічного досвіду. Потреба об'єктивно проаналізувати, переосмислити і висвітлити позитивний досвід минулого з питань професійно-педагогічної підготовки вчителя мови зумовлюють актуальність теми.

Мета статті – розкрити становлення й розвиток мовної освіти в Україні за допомогою персоніфікованого підходу на матеріалі лінгводидактичної спадщини Л.А. Булаховського.

Наукові інтереси видатного вітчизняного лінгвіста ХХ ст. Л.А. Булаховського сформувалися у Харківському університеті під впливом ідей О.О. Потебні, О.О. Шахматова, П.Ф. Фортунатова, а також завдяки лекціям видатних лінгвістів Я. Ендзеліна, Г.А. Ільїнського, С.М. Кульбакіна. Свою трудову діяльність він розпочав у цьому ж університеті у 1916 р., а протягом 1921–1941 рр. завідував кафедрою загального мовознавства [17, с. 8]. Наприкінці 20-х – на початку 30-х рр. ХХ ст. історико-філологічний факультет університету був секцією мови та літератури соціально-економічного відділення факультету професійної освіти в Інституті народної освіти, потім літературно-лінгвістичним відділенням Педагогічного інституту професійної освіти. Наукова діяльність Л.А. Булаховського була органічно пов'язана з діяльністю педагогічною, викладацькою.

Становлення нової школи вимагало висококваліфікованих учительських кадрів. Ця нагальна потреба визначила погляди Л.А. Булаховського на фахову підготовку студента-філолога, *змістовий, функціональний* та *формальний* аспекти якої (рис.) було ґрунтовно викладено ним у статті “Підготовлення викладача мови” [13].

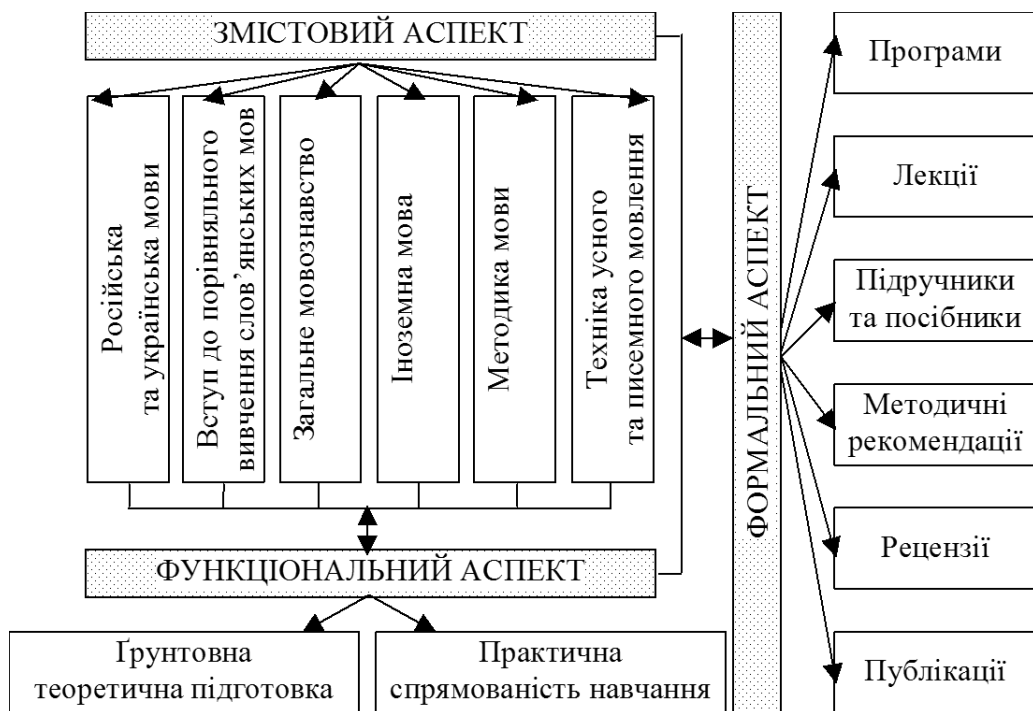

Рис. Фахова підготовка студента-філолога за Л.А. Булаховським

Змістова складова, необхідна для засвоєння студентом літературно-лінгвістичного відділу факультету професійної освіти, органічно пов'язувалась вченим з нагальними завданнями щодо підготовки викладача мови, а саме: володіння майбутнім вчителем мовним матеріалом; ознайомлення його з методикою викладання мови; надання відомостей, “потрібних для вдумливого ставлення до мови”, самостійного будування навчального курсу; забезпечення науковим підготовленням, необхідним для читання серйозної методичної літератури; розвитку “довідливості в галузі мовознавства як науки, керуючися тою думкою, що лише наявність певних наукових інтересів може забезпечити любовну та творчу роботу вчителя над предметом його фаху” [13, с. 126]. Апарат вищої школи, коли він якісно виконує своє завдання, існує саме для того, щоб забезпечити максимум розвитку творчих сил її учнів.

До складу лінгвістичних дисциплін, релевантних для вирішення поставлених завдань, Л.А. Булаховський відносив російську та українську мови, вступ до порівняльного вивчення слов'янських мов, загальне мовознавство, іноземну мову, методику мови, техніку усного та писемного мовлення.

Л.А. Булаховський категорично заперечував обмеження вивчення мови на факультеті професійної освіти лише на статистиці літературних норм. Особливе значення, на його думку, має порівняльно-історичний метод вивчення історії споріднених мов на українському підґрунті: студент лінгвістично-літературного відділу готується стати вчителем двох споріднених мов, а таке викладання неминуче на кожному кроці веде до порівняння та з'ясування мовних відносин. При цьому на перший план має висуватися не суто археологічна сторона справи, а враху-

вання тих особливостей системи, що й досі виявляють себе у фактах російської й української мов [13, с. 128]. Використання цієї пропозиції вченого при підготовці вчителя-мовника для сучасної української школи може допомогти уникнути певних труднощів при реалізації принципу паралельного викладання російської та української мови та сприяти підвищенню якості шкільної мовної освіти.

Змістова складова першого року навчання включала в себе відомості про мову загального характеру: елементи фонетики, фізіології мови, загальної семантики та стилістики, найтипівіші явища морфології та синтаксису порівняно з матеріалом рідної мови, огляд соціологічної природи мови, відомості про лінгвістичні сім'ї, про походження мови, теорію мовного розвитку. На другому році навчання доцільним вважалося практичне, а потім теоретично оформлене ознайомлення з найважливішими методами мовознавства [13, с. 128]. Саме такий склад курсу загального мовознавства вчений мотивував тим, що фонетика є базою всієї майбутньої роботи зі звуковою стороною мови; фізіологія забезпечує необхідний мінімум знань для критичного ставлення до проблем фонетики; загальна семантика вводить у питання стилістики, найактуальнішої, на думку Л.А. Булаховського, галузі роботи вчителя-словесника, під час навчання якої формується критичний підхід до контроверз граматичних систем, які більшою або меншою мірою відображаються у шкільних підручниках.

Ознайомлення із соціологічною природою мови висвітлює природу вербального спілкування й готує до соціологічного аналізу літературних творів. Необхідність ознайомлення студентів з характером мовних змін та лінгвістичними сім'ями вчений мотивував потребою підготовки до порівняльного мовознавства, задоволенням їх потреби мати загальну історичну концепцію мовного руху. Другий розділ курсу загального мовознавства, присвячений методології науки про мову, шляхом поглибленого та багатобічного аналізу мовних фактів мав сформулювати у майбутнього викладача широкий погляд на явища, з якими він матиме справу у своїй шкільній практиці, закласти основи наукового способу мислення [13, с. 129].

Проблему низького рівня навичок усного й особливо писемного мовлення абітурієнтів 1920–1930-х рр. вирішував семінар “Техніка усної та письмової мови”, основу якого становили стилістичні вправи з російської та української мови.

Завдання курсу іноземної мови на літературно-лінгвістичному відділі Л.А. Булаховський визначав як вироблення вміння читати зі словником книжки та статті зі своєї спеціальності – методики мови, загального мовознавства тощо. “Російська, а надто українська лінгвістична література, – писав дослідник, – досить обмежені, й великий ряд питань, цілком натуральних у слухачів, не може бути як слід опрацьовано, не звертаючись до чужої наукової літератури” [13, с. 130]. У ряді праць вчений теоретично обґрунтовує мету навчання іноземних мов та фактично намічає майбутню конфігурацію ієрархії рівнів мовної компетенції (мовленнєвої, соціокультурної, навчально-пізнавальної та ін.) [18, с. 29].

Курс методики мови має логічно завершувати викладання мовних предметів. Учений вважав, що умови педагогічної роботи на Україні (майбутньому

вчителів часто доводиться якусь із мов викладати як чужу), вимагають побудови методики мови не тільки як методики мови рідної, а й як чужої [13, с. 130].

Л.А. Булаховський одним із перших висловив пропозиції щодо інтеграції дисциплін у навчальному процесі. Так, до курсу методики він пропонував ввести ряд “загальних та спеціальних питань комплектації з спорідненими дисциплінами (із літературознавством – поетикою та історією літератур, із суспільствознавством – історією тощо)”. На його думку, “...відрив у навчанні мови від роботи над літературою засуджує працю над мовою на серйозне обезкровлення” [13, с. 130]. Лексика має вивчатися в комплексі історичних дисциплін та історії літератури, які викладаються одночасно, бо саме лексика найвиразніше відображає історичні культурні течії та інокультурні впливи [13, с. 127].

Л.А. Булаховський наполягав на практичній спрямованості навчальних занять у вищій школі, не погоджуючись з тим, що завдання вищої школи полягає в тому, щоб ознайомлювати студентів лише з висновками, цілком усталеними в науці, уникаючи актуальних наукових проблем та контроверз, які не зникають в інтелектуальному житті за умови усунення їх з вищої школи [13, с. 130]. Методику мови вчений уявляв як предмет, що викладається різноманітно: лекційні огляди основних методичних ідей, реферати та доповіді, розмови, практика в школі, звіти про неї, їхнє обговорення тощо. До курсу методики мови, наприклад, поруч із загальнометодичними ідеями Л.А. Булаховський пропонував включити поглиблене опрацювання сучасної навчальної літератури: “Вважаю за дуже корисну працю, яка дає гарні наслідки й значно підвищує зацікавленість аудиторії, колективну роботу за активним управлінням професора над схемою підручників для тих типів школи, на які скеровано роботу відповідного факультету” [13, с. 132].

Пізніше Л.А. Булаховський зробив особливий акцент на необхідності виокремлення як самостійних перспективних частин мовознавства таких дисциплін, як методика викладання мови, теорія перекладу, лексикографія, та переконливо відстоював необхідність їх викладання у вищій школі [10].

Л.А. Булаховський-викладач наполягав на організації “живої роботи студентів” з навчальним матеріалом, потребі “щільніше зв’язати цей матеріал з їхніми безпосередніми педагогічними інтересами” [14, с. 72], ознайомити студентів з методами праці над ним, збуджувати їхню власну думку, вчити їх досліджувати мовні факти. Він особливо зосереджував увагу на психологічних засадах навчання – формуванні творчих прагнень у слухачів і розвитку в них уміння критично оцінювати створене попередниками у мовознавстві. Вища школа, на глибоке переконання вченого, має подбати про те, щоб наукові враження студент звик вважати великою цінністю, незалежно навіть від того, чи будуть вони потрібні безпосередньо в його практичній роботі або підуть тільки в скарб його загального розвитку.

Таким чином, з *функціонального* погляду реалізація змістової складової фахової підготовки студента-мовника здійснювалася за двома напрямками: ґрунтовною теоретичною підготовкою студента-мовника та практичним спрямуванням навчального процесу.

Погляди Л.А. Булаховського на фахову підготовку майбутнього вчителя мови були презентовані ним у *формі* лекцій, підручників та посібників, програм, методичних рекомендацій, рецензій і публікацій. Своє бачення формального аспекту викладання лінгвістичних дисциплін у вищій школі вчений висловлює у програмній статті “Підготовлення викладача мови” [13].

Теоретичні дисципліни, які на той час не були достатньо забезпечені навчальною літературою, Л.А. Булаховський вважав за доцільне викладати, поєднуючи систему лекційну (краще – лекційно-розмовну) з “реферативно-доповідною” та лабораторною (загальне мовознавство) і практичними вправами (порівняльна граматики). Відповідаючи на закиди щодо недоліків “реферативно-доповідної” системи (працює тільки одна особа – доповідач, а решта виявляє повну пасивність), вчений висував на захист системи досить слушні аргументи: майбутнім викладачам треба вчитися виступати прилюдно, й “реферативно-доповідна” робота в аудиторії – один із найкращих засобів такого виховання. Проблема діяльної участі студента у такій роботі вирішується, якщо керівник пропонує теми, які не збігаються з тими, що подаються в лекційному курсі та передбачають елементи власного критицизму доповідача, а останній має лише конспект, який розвиває перед аудиторією усно. Активну роль вчений відводить керівнику заняття, який бере у ньому активну участь, керуючи зовнішньою стороною доповіді, сприйманням її аудиторією, подаючи свої висновки та роз’яснення щодо суті доповіді або реферату [13, с. 131–132].

Принципові питання освіти майбутніх учителів, озброєння їх навичками поширювати та поглиблювати набуті знання Л.А. Булаховський підносить у статтях “Лінгвістика на факультеті профосу ІНО” [11], “Підготовлення викладача мови” [13], у дев’яти випусках лекцій Всеукраїнського заочного інституту народної освіти [13] та у працях “Соціальна природа мови” [15], “Динаміка слова” [9] і наполягає: “З вищої школи треба винести, крім фактичних знань, ще живу зацікавленість наукою та методи наукової праці” [14, с. 72]. Публіцистичність та індивідуальність, актуальність праць Л.А. Булаховського зумовлюються тим, що більшість із них готувалося для студентської аудиторії [16, с. 115].

Роботи вченого присвячені різним проблемам мовознавства: питанням загального мовознавства, історії мовознавства, питанням російської, української та інших слов’янських мов, стилістиці, методиці викладання мови. Матеріали окремих курсів були підготовлені вченим до друку у вигляді посібників для студентів-філологів “Вступ до порівняльної граматики слов’янських мов. Фонетика праслов’янської мови” [8], “Введение в языкознание” [1], “Основи мовознавства” [12], “Курс русского литературного языка” [4], “Исторический комментарий к русскому литературному языку” [3], “Русский литературный язык первой половины XIX века” [2] та лекцій “Русский язык” [6] та ін.

Підготовці висококваліфікованого вчителя присвячено й ряд колективних праць, у яких Л.А. Булаховський брав участь і як співавтор, і як відповідальний редактор. Так, першим посібником із загального мовознавства, що вийшов украї-

нською мовою, був курс лекцій “Основи мовознавства”, виданий Всеукраїнським заочним інститутом народної освіти за редакцією і участю Л.А. Булаховського.

Висновки. Наукова концепція вченого щодо методики навчання мови, викладання мовних дисциплін зумовлювалася його розумінням літературної мови як високого історично-культурного надбання народу, як потужного фактора розвитку культурно-освітнього життя суспільства [7, с. 11]. Вчений створив новий тип підручника для вищої школи з історії російської мови, який довгий час залишався найбільш повним і кваліфікованим посібником з курсу [3]. У передмові до п’ятитомного видання праць вченого Т.Б. Лукіна слушно зазначає: “Коли ми ... переглядаємо підручники, курси Л.А. Булаховського, то не можемо не визнати широти й багатоманітності словесно-художнього, публіцистичного, ораторського матеріалу, яким він користувався з величезним естетичним смаком” [7, с. 12].

Виключна лінгвістична ерудиція, власний досвід роботи в середній та вищій школі сприяли забезпеченню ґрунтовної теоретичної підготовки та практичної спрямованості навчання студентів-філологів, зумовили наукову і практичну цінність педагогічної спадщини Л.А. Булаховського.

Література

1. Булаховский Л.А. Введение в языкознание / Л.А. Булаховский. – М. : Учпедгиз, 1953. – Ч. II. – 178 с.
2. Булаховский Л.А. Русский литературный язык первой половины XIX века : пособ. для студ. филол. фак-тов ун-тов / Л.А. Булаховский. – К. : Радянська школа, 1948 – Т. II. Фонетика. Морфология. Ударение. Синтаксис. – 468 с.
3. Булаховский Л.А. Исторический комментарий к русскому литературному языку / Л.А. Булаховский. – Х. ; К. : Радянська школа, 1936. – 324 с.
4. Булаховский Л.А. Курс русского литературного языка / Л.А. Булаховский. – Х. : Радянська школа, 1935. – 308 с.
5. Булаховский Л.А. Рецензия: Виноградов В.В. Современный русский язык / Л.А. Булаховский // Русский язык в школе. – 1938. – № 4. – Вып. 1. – С. 105–108.
6. Булаховский Л.А. Русский язык. 9 лекций / Л.А. Булаховский. – Х. : Всеукраїнський інститут підвищення кваліфікації педагогів, 1928.
7. Булаховський Л.А. Вибрані праці : в 5 т. / Л.А. Булаховський. – К. : Наук. думка, 1975–1983. – Т. 1. – 495 с.
8. Булаховський Л.А. Вступ до порівняльної граматики слов’янських мов. Фонетика праслов’янської мови / Л.А. Булаховський. – Х. : Харківський ін-т народної освіти, 1927. – 84 с.
9. Булаховський Л.А. Динаміка слова / Л.А. Булаховський // Червоний шлях. – 1926. – № 9. – С. 196–212.
10. Булаховський Л.А. Значення мовознавства / Л.А. Булаховський. – К. : Радянська освіта, 1962. – 39 с.
11. Булаховський Л.А. Лінгвістика на факультеті профосу ІНО / Л.А. Булаховський // Зап. Харківського ін-ту народної освіти – 1926. – Т. 1. – С. 39–41.
12. Булаховський Л.А. Основи мовознавства / Л.А. Булаховський. – Х. : Всеукраїнський інститут підвищення кваліфікації педагогів, 1928–1929.
13. Булаховський Л.А. Підготовка викладача мови / Л.А. Булаховський // Шлях освіти. – 1928. – № 4. – С. 125–132.

14. Булаховський Л.А. Практика семінарської роботи по курсу “Основи мовознавства” / Л.А. Булаховський // Сесії Всеукраїнського заочного ін-ту народної освіти 1930 року: статті. – Х., 1930. – С. 72–80.

15. Булаховський Л.А. Соціальна природа мови / Л.А. Булаховський // Радянська освіта. – 1928. – № 1. – С. 47–56.

16. Колесов В.В. Рецензії. Булаховський Леонід Арсенійович. Вибрані праці: в 5 т. / В.В. Колесов // Вопросы языкознания. – 1985. – № 1. – С. 115–118.

17. Лукінова Т.Б. Леонід Арсенійович Булаховський / Т.Б. Лукінова // Мовознавство. – 1978. – № 2. – С. 3–13.

18. Ярмак В.И. Время и творческое наследие академика Л.А. Булаховского / В.И. Ярмак // Русский язык и литература в учебных заведениях. – 2009. – № 2. – С. 23–31.

СЕМЕНОВА М.О.

ЕТНОГРАФІЯ В ЕКОЛОГІЧНОМУ ВИХОВАННІ СТУДЕНТІВ

Наслідки антропогенної руйнації довкілля, живої природи актуалізували в теоретичній площині дослідження організації та функціонування біологічних і біосоціальних систем, у практичній – не лише проблему раціонального використання природних ресурсів, а й виживання людства в умовах погіршення стану біосфери. Розв’язання проблеми антропогенної кризи в напрямі екологічної безпеки можливо за умов набуття сучасною людиною екологічної грамотності, формування в неї екологічної культури на основі екологічної етики.

Конференція Організації Об’єднаних Націй у Ріо-де-Жанейро у 1992 р. прийняла Декларацію з довкілля й розвитку (підтвердивши та вдосконаливши Стокгольмську декларацію ООН з проблем довкілля 1972 р.), що містить основні принципи екологічного права. Саме тому в останні десятиліття набув поширення процес екологізації освіти. В історичному поступі цей процес заступив процес етнологізації освіти в Україні, що розпочався з 1990 р. і був пов’язаний як із внутрішніми (становлення суверенної України), так і з зовнішніми чинниками (1989 р. конференція ООН прийняла рекомендацію для держав – членів ЮНЕСКО ввести в дію положення про збереження традиційної народної культури). Ми дотримуємося думки, що розв’язання проблеми екологічного виховання молодого покоління в час розбудови національної держави має здійснюватися на народознавчих засадах шляхом формування наукового світогляду. Однією з умов формування екологічної свідомості особистості є ознайомлення її з природою та культурою (у тому числі етнічною) тієї місцевості, де вона проживає.

Метою статті є обґрунтування необхідності екологічного виховання студентів вищої педагогічної школи засобами дисциплін з етнологічною складовою шляхом залучення їх до краєзнавчої та етнографічної діяльності, що сприятиме формуванню екологічної моралі.

Розв’язанню проблеми екологічної освіти й виховання присвятили свої публікації С.Д. Дерябо, І.Д. Зверева, А.С. Єрмолова, А.Н. Захлебний, Т.В. Кучер, В.М. Оржеховська, А.А. Плешаков, Г.Ф. Пономарьова та ін. Проблему за-